

Radovan Vidović
Split

PROZODIJSKE TENDENCIJE U SPLITSKOM GOVORU PRIJE I SADA

UDK 800.87.801.1

Rad primljen za tisak 20. lipnja 1992.

Čakavska rič, Split 1992, br. 2

U prošlom smo radu (*Čakavska rič*, 1992., br. 1)* rekonstruirali, na tekstu Marka Uvodića iz 1921., vernakularni prozodijski izgovor Splitskana iz onoga doba, po primjeru čitanja Ivana Kovačića.

U ovom ćemo testiranju pokušati ispitati koje se tendencije, s obzirom na substrat (organski govor), očituju u prozodiji hrvatskog književnog (standardnog) jezika današnjega mlađega školovana naraštaja, u Splitu i njegovoj subregiji, u poređenju s razdobljem, npr., prve polovice ovoga stoljeća.¹

1. Poticaj za ovo ispitivanje dao je vrlo zanimljiv rad kolege Stjepana Vukušića.² Populacija se sastojala od studenata kojima sam predavao (otprilike) u desetljeću 1980–1990, a uzorak je brojio oko 200 informanata. Studenti su pohađali većinom i osnovnu i srednju školu u Splitu, manji dio njih osnovnu u splitskoj užoj regiji (Trogir – Trogirska zagora, Sinj – Imotski – Makarska), a još manji dio dalje. Uneseni su samo oni primjeri za koje sam znao i mogao provjeriti prozodijske značajke. (Oznaka DN je, kao i u Vukušića, kratica za Daničića, Srpski akcenti, a kratica ZNŠN oznaka za zapadno novoštokavsko naglašavanje.)

DN	ZNŠN
kât	kât – kâta
mâh	mâh mâha

* Dio rada kojemu je naslov *Nacrt za dijakronijski pregled splitskog govora u razdoblju 1888–1941.* za projekat »Splitska regija od 1880–1941.« Filozofski fakultet Split (1992). Financira ga fond znanosti Republike Hrvatske, nosilac mu je Sveučilište u Splitu.

Vlàhu
võnj
zbëg
slòm
vøl
bàrut
kórov
prórok
džâgor
tâbor
žâmor
slâvić
žûbor
járak
mõzak
pljúsak
trêsak
smíslu L jd.
nâtëg
Jäkõv
nìtkõv
Židõv
zlíkovac
înteres
dòbrotvor
zàklopac
nádimak
přimorac
ùtorak
zâgorac
zàtiljak
přvenac
mlâdenci
Beògrad
puškòmet
sènâtõr
vìnogrâd
svëštenik
náčelnik

DN

—
—
—
—

Vlàhu, přstu
võnj – vònja (*vònja*)
zbjêg – zbjêga
slòm – slòm
vøl – vòla
bàrut – bàruta
kòrov – kòrov (*kòrov*)
pròrok – pròrok
žâgor – žâgora (*žâgor – žâgora*)
tâbor – tâbora
žâmor – žâmora (*žâmor – žâmora*)
slâvić – slavića
žûbor – žûbora – (*žûbora*)
járak – járka
mõzak – mõzga
pljúsak – pljúska
trijésak – trijéska
smíslu
nátëg – nátega
Jäkõv Jäkõva (*Jäkova*)
nìtkov – nìtkova
Židov – Židova
zlíkovac – zlíkovca (*zlíkovca*)
înteres – înteresa
dòbrotvõr – dòbrotvõra (*dòbrotvor – dòbrotvo-
ra*)
zàklopac – zàklopca
nádimak – nádímka (*nádímka*)
přimorac – přimorca (*přimorca*)
ùtorak – útõrak (*ùtorak*)
zâgorac – zâgõrca (*zâgorca*)
zàtiljak – zàtiljka (*zàtiljka*)
přvenac – přvéna
mlâdenci – mlâdenācā (*mlâdenci-mlâdenaca*)
Beògrad – Bëograda
puškòmet – puškomēta (*puškomet-puškometa*)
sènâtõr – senâtora
vìnogrâd – vìnogrāda
svećenik – svećeníka (*svećenik*)
náčelnik – náčelníka (*bez dužinâ*)

ZNŠN

nádzõrník – nádzõrníka (–,–)
nástāvnik – nástāvnikā (–,–)

očajnik
 poslānik
 stānovnik
 nēprijatelj
 Jāsēnovac
 domòrodac
 neznàbožac
 Crnògorac
 dobròčinac
 nàpoličar
 goròpadnik
 Bèogračanin
 krajévā, rogóvā, rojévā (G)
 krajěvima, rogòvima (DLI)
 čvòr
 kròv
 nòj
 ròv
 stvòr
 zbòr
 sròk
 zmāj
 lòvac
 òvan
 vòlak
 dēsopot
 lòkot
 òtok
 sùsed
 tùđin
 žùbor
 plēmíc
 mòzgu (L jd.)
 nokáta (G mn.)
 ùgao
 znānac
 žàlac
 govòru, grebènu (L jd.)
 kamènu, plamènu (-,-,-)
 guštērā, kestēnā, đavólā (G. mn.)
 prijatělja (G. mn.)
 prijatěljina (DLI)
 dogadžaju, običāju (L jd.)
 dogovòru (L jd.)
 pòznanik

rázbòjnik – rázbòjnīka (-,-,-)
 zábavnik – zábāvnikā (-,-,-)
 očajnik – očajnikā (-,-,-)
 poslānik – poslanīka (bez dužina)
 stanòvnik – stanovnikā (-,-,-)
 nēprijatelj – nēprijateljja
 Jāsēnovac – Jāsēnovca (-,-,-)
 domoròdac – domoróca
 neznabóžac – neznabóšca
 Crnogórac – Crnogórca
 dobročinac – dobročinca
 nàpoličar – nàpoličāra (*bez dužina*)
 gòropādnik – gòropādnīka
 Bèogračanin – Bèogračanina
 krajévā, rögòvā, røjévā (G) (-,-,-)
 krajěvima, rögovima
 čvòr – čvòra
 kròv – kròva
 nòj – nòja
 ròv – ròva i ròv – ròva
 stvòr – stvòra (*stvòr*)
 zbòr – zbòra (*zbòr-zbòra*)
 sròk – sròka
 zmāj – zmāja
 lòvac – lòvca
 óvan – óvna
 vòlak – vòlka
 dēsopot – dēsopota
 lòkot – lòkota
 òtok – òtoka
 sùsjed – sùsjeda
 tùđin – tùđina
 žùbor – žùbora
 plēmíc – plēmíca
 mòzgu, nòktu, vòsku
 nòkātā (-,-,-)
 úgao – úgla
 znānac – znānca
 žàlac – žálca
 govòru, grèbenu
 kāmenu, plāmenu
 guštērā, kestēnā, đavola (-,-,-)
 prijatělja (-,-,-)
 prijateljima
 dògađaju, òbičāju (-,-,-)

gradóvā (G mn.)
gradòvima (DLI mn.)
gřm
bík
grôm
ùkor
vèncíc
bòjak
kàpak
lèpak

mòljac
rónac
òganj
jùnāci (V mn.)
glàsniċ
krajníci
dināri, komādi (N mn.)
đimnjāk
zàpād
dòbitākā (G mn.)
Dalmātīnācā (G mn.)
jèdinci
potómak
rezānci
zlòċinac
blizānac
udòvac
gòspodāri (V mn.)
urèdnċik
nemòċniċ
Dalmātīnācā (G mn.)
Dalmātīnci (V mn.)
osudèniċ
kùtnjāk
lópov
pòvoj
sinòvac
udòvac
nākòvanj
knjžèvnċik

dògovōru
pòznanċik – pòznanċika
grādòvā
grādovima (-,,-)
gřm – gřma
bċik – bċika (*bċika*)
grōma – grōma
ùkor – ùkora (*ùkora*)
vjèncíc – vjèncića
bójak – bójka
kàpak – kàpka
l(i)jèpak – l(i)jèpka
mòljac – móljca
rónac – rónca
òganj – ògnja
junāci
glàsniċ – glàsniċa (-,,-)
krajníci – krajníkā (-,,-)
dināri, kòmādi (-,,-)
đimnjak – đimnjaka
zàpād – zàpada
dobitākā – i dobítākā (-,,-)
Dalmātīnācā – i Dalmatīfācā (-,,-)
jedinci
pòtomak – pòtōmka (-,,-)
rèzānci – rèzanācā (-,,-)
zlòċinac – zlòċinca (-,,-)
blizānac – blizānca
udòvac – udòvca
gospodāri
ùredniċ – ùredniċa (-,,-)
nèmoċniċ – nèmoċniċa (-,,-)
Dalmātīnācā (-,,-)
Dalmatīnci
òsudèniċ – òsudèniċa (-,,-)
kùtnjāk – kùtnjāka (-,,-)
lópov – lópova (*lòpov*)
póvoj – póvoja (*pòvoj*)
sinòvac – sinòvca
udòvac – udòvca
nākòvanj – nākòvnja (-,,-)
knjžèvnċik – knjžèvnċika (-,,-)

2. Unatoč tome:

1) što sam najprije glasno čitao,

- 2) teoretski ih pripremao za probleme čitanja (glasnoga) prijevodnoga daktilskog heksametra,
 - 3) posebno ih pripravljaio na njegove prozodijske probleme,
 - 4) posebno ih upozoravao na eventualne dijalektalne navike, devijacije (startnoga govora),
 - 5) vježbao ih u individualnom i skupnom skandiranju (po više puta),
- oni su svejedno pravili (i to po više puta, neki po bezbroj puta) devijacije od zahtijevane Maretić-Ivšićeve norme, pa i usprkos flagrantnom, očitom kršenju ritma! Njihov organski startni zapadnoikavski štokavski (štakavski) govor, u određenim slučajevima, bio je toliko jak.³

Tako su neki stihovi iz Homerove »Ilijade« (VI, pj.) bili čitani ovako:

... svjêtli... za sînom...
 ... krâsnopojasnoj ... dôjkinji ... na grûd
 I krîkne ...
 ... kônjogrivne ...
 ... nâsmije ...
 ... svjêtli ...
 ... tãd
 Da ôn ...
 ... da bûde ...
 Da rêkne ...
 Kad bûde ...
 ... dûšmana ...
 ... djête ...
 ... nâsmije ...

Homer *Ilijada*, VI. pj. st. 466–484.

Studenti

Maretić-Ivšićev prijevod

... svjêtli svîjetlî ...
... za sînom zà sînom ...
... krâsnopôjasnoj krasnopôjasnōj ...
... dôjkinji dôjkinji ...
... na grûd nà grûd ...
I krîkne ...	Ï krîknē ...
... kônjogrivne konjògrivne ...
... nasmîje nasmijē ...
... svjêtli svîjetlî ...
... i tãd	... ì tad ...
Da ôn...	Dà òn ...
... bûde dà budē ...
Da rêkne ...	Dà reknē ...
Kad bûde ...	Kàd budē ...
... dûšmana dušmána ...

... djéte ...
... nãsmije ...

... dijète ...
... nasmijè ...

Homer *Odiseja*, VI. pj. st. 130–246.

Studenti

ljèpokose ...
... i bìo ...
... ràzbježe ...
... Àtena ...
... pred njèga ...
... ljèpolikoj ...
... dáde ...
... Artemídi ...
... od smrtnih ...
Od vèselja ...
... vèoma ...
... izràste ...
... bijàše ...
... ne niče ...
... iz môra ...
Ogìgije ...
Ne mìslim ...
... drónjak ...
... òbući ...
Dáli ..
... žúdiš ...
Dáli ...
... u kući ...
... dušmane ...
... Nausikája ...
... bjèloruka ...
Tuđinče ...
A Zèus ...
... Olímpljanin ...
... A kàd ...
... do gràda ...
... trèba ...
... rèci ...
... A jà ...
... Alkinója ...
... Nausikája ...
... ljèpokose ...
... bježíte ...
U môru ...

Maretić-Ivšićev prijevod

... ljepòkosè ...
... ì bio ...
... razbježe ...
... Aténa ...
... pred njèga ...
... ljepòlikoj ...
... dàde ...
... Artèmidi ...
... òd smrtnih ...
Od vesélja ...
... veòma ...
... ìzràste ...
... bìjaše ...
... nè ničè ...
... ìz mora ...
... Ogìgije ...
Nè mìslim ...
... drónjak ...
... obúci ...
Dáli ...
... žúdiš ...
Dáli ...
... ù kući ...
... dušmáne ...
... Nausikaja ...
... bjelòruka ...
Tuđinče ...
À Zeus ...
... Òlimpljanin ...
À kad ...
... dò gràda ...
... trèbā ...
... rèci ...
... À jā ...
... Alkinoja ...
... Nausikaja ...
... ljepòkose ...
... bježítè ...
Ū moru...

... dǎleko dalèko ...
... mèdu nās međù nās ...
I svi ...	Ì svi ...
... i mǎlen ì malen ...
... tùđincu tuđíncu ...
... dádu dǎdu ...
... na kōži nà koži ...
Pred vǎma ...	Prèd vama ...
... opère òperē ...
... dáde dǎde ...
... Àtena Aténa ...
... svǎkojako svàkojāko ...
... Àtena Aténa ...
... ljèpokosim ljepòkosīm ...
... bjèloruke bjelòruke ...
... da kǎžem dà kǎžēm ...
... bōgoliki bogòliki ...
A sǎd ...	À sad ...
... da bùde dà budē ...
... tùđincu tuđíncu ...

3. Splitska populacija studenata, također u desetljeću 1980–1990, bila je podvrnuta još jednom ispitivanju. Brojila je 210 ispitanika u dobi između 19–20 godina, a sastojala se više od djevojaka nego od mladića. Grupe su bile podijeljene u: 1) one koji su završili osnovnu i srednju školu u Splitu, 2) one koji su završili samo srednju školu u Splitu, a osnovnu u splitskoj subregiji (a to znači u zapadno-novostokavskom ikavskom području), 3) u sve ostale. Pojedinci su bili testirani prema ovim mogućim varijantama i riječima (izrazima) koji su se u promatranoj populaciji pojavljivali:

//pedàgoškī pedàgoški pèdagoški// zà nas zã nas za nās za nās // čet(i)ri četīri
četīr četīri // òtac òtáč otáč//

Treba napomenuti da nijedan dugouzlazni naglasak – u prvoj i dugoj grupi, a osobito u prvoj – nije pravi, izraziti, standardni, dugi ni po visini ni po trajanju nego nekakav poludugi, neki *mixtum compositum*, s raznim varijantama, i u jednoga istoga govornika.

**** (Koji su završili osnovnu i srednju školu u Splitu:) 114 studenata**

- Ni jedan nije naglasio po normi!
- Trojica su se kolebala (*pedàgoški*), (dvostruki, naglasak).
- 108 ih je naglasilo *pèdagoški* (!), a isto tako: *filozofski, mèdicinski, ròbovati, dūgovječan, ižbljedi, pòtukač, dōvrči, òdasvud, dūgohaljka, nèprestanò, kòpljanik, zǎbode, ròbovanje, bržonogi, nèprestrašen, štīnosni, nèzazoran, ljūdomore* itd.

– Samo dvanaest informanata je izgovorilo s izrazitom proklizom: zà nās, a nijedan zã nās, dok ništa manje nego 101 bez proklize, tj. za nās, dva s čakavskim akutom, tri s izrazitim kratkouzlaznim (*četīri*); 48 s dvostrukim akcentom (*četīri*),

16 s kratkosilaznim (*četiri*). 41 s nekakvim poludugim uzlaznim (*četri*); zatim *otac* (21), konačno *otac* (91!) i samo 4 *otac*.

* (Koji su završili samo srednju školu u Splitu, a osnovnu školu uglavnom u **kojemu manjem mjestu dalmatinske subregije**): 55 studenata.

Nijedan nije naglasio po normi (*pedagoški*).

– Šestorica *pedagoški*; najveći broj njih (49) *pedagoški*; 14 njih vrši proklizu, i to ovako: 14 *zà nas*, 2 *zà nas*, 35 ne prenosi akcenat na prijedlog, petorica pak zadržavaju čakavski akut (*za nàs*). Trinaestorica imaju izrazit novoštokavski (*četiri*), 24 dvostruki naglasak (*četiri*), četvero ih ima *četiri*, desetoro *četri*, šestoro *otac*, zatim je opet vrlo velik broj onih koji imaju dvostruki naglasak na *otac* (45), po jedan imaju *otac* i *otac*.

(O) (Koji su i osnovnu i srednju školu završili izvan Splita): 41 student

– Nijedan student nije označio *pedagoški*, ovaj put ni *pedagoški*, gotovo svi su označili (izgovorili) *pedagoški* (40), 19 njih je provelo proklizu: *zà nas*, trojica *zà nas*, dvadeset njih je izgovorilo *za nàs*, jedan čakavski akut; 19 njih *četiri*, 10 *četiri*, samo jedan *četiri*, zatim 11 *četri*, pa opet vrlo mnogo *otac*, a isto toliko *otac*, samo jedan *otac* a nijedan *otac*.

U čitavoj skupini od 210 ispitanih, u jednom desetljeću, stanje se po pojedinim tipovima riječi ili izraza može ovako prikazati u postocima:

- *pedagoški*: 0%
- *pedagoški*: 6,2%
- *pedagoški*: 93,8%
- *zà nas*: 21,4%
- *zà nas*: 2,5%
- *za nàs*: 70%
- *za nàs*: 3,8%
- *čet(i)ri*: 16,7%
- *četiri*: 39%
- *četiri*: 10%
- *četri*: 62%
- *otac*: 22,4%
- *otac*: 74,3%
- *otac*: 0,9%
- *otac*: 2,4%

Najčešća je devijacija od tradicionalne norme u slučaju 1) *pedagoški*, 2) zatim *otac*, pa prokliza 3) *za nàs*, slijede 4) *četri* i 5) *četiri*.

Nekoliko zapažanja.

Nije ispitivan vernikularni ni govorni izgovor. Dapače je naglašavano da nas zanima hrvatski književni (standardni), u predavaonici, pred kolegama (studentima). Dakle (može se držati da su informiranti izgovarali maksimalno »korektno«, a da su devijacije (deklinacije) prema standardu izbijale spontano, organski-startno.

Posebni slučajevi (oznaka kao i prije: ** Split osn. i sred. škola, * samo sred. škola, (O) osn. i sred. izvan Splita i regije)

- 1)** *nà rùb*, ni nakon ponovljena vježbanja nije bio u stanju izgovoriti s jednim akcentom;
- 2)** rijedak slučaj *zà nās* (majka joj je iz Hadžića kraj Sarajeva!);
- 3)* iz Kaštel-Sućurca: *za nās*;
- 4)* iz Kaštel-Štafilića: *za nās*;
- 5)* Brač: *Supètar, filozòfski, za nās, četiri, òtác*;
- 6)* Dicmo: *ožac, četiri*;
- 7)* Supetar: *za nās*;
- 8)* Supetar: *za nās*;
- 9) (O) *filòzofski*, u tom je slučaju riječ o studentici koja se doselila u Split iz Novoga Sada i kojoj su roditelji Novosađani, uza sve to opet se drugdje čuje u izgovoru: *za nās, četiri*, a drugdje *pèdagoški*;
- 10) (O) biografski, životopisom, i roditelja i nje same, ali asimilirane Splićanke: *pèdagoški, za nās, četiri (!), òtác (!)*;
- 11) (O) Beograd, roditelji također: *pèdagoški, zà nās, četiri, òtác (!)*;
- 12) (O) Imotski: *filòzofski, pèdagoški, zà nās, četiri, òtác*;
- 13) (O) Zagreb: *pèdagoški, za nās, (!), četiri, òtác*;
- 14) (O) Makarska: *zà nās, četiri, òtác*.

Tipovi pokazuju:

- 1) u Splitu i subregiji⁴ dominantnu ili opću upotrebu tipa ili varijante *pèdagoški*;
- 2) zatim *òtác* (dakle s dvostrukim akcentom k tome dvosložne riječi);
- 3) bez proklize, varijantu *za nās*;
- 4) *četiri* s neizrazitim naglašavanjem, tako da koleba od informanta do informanta, od slučaja do slučaja, od časka do časka (pa i u istoga govornika!) u visini i trajanju (grafički uvjetno označen kao dugouzlazni, kao i u slučaju *òtác!*).
- 5) dvostruko naglašavanje, u ovoj grupi trosložne riječi (*četiri*).

*

Ovo djelomično ispitivanje populacije splitskih studenata u novije vrijeme, pokazuje da doduše ima nekih razlika između Vukušićeva istraživanja, ali one zaista nisu ni velike ni bitne. Osim već navedenoga može se utvrditi:

1) da se ne vrši prokliza (ili se vrši vrlo rijetko, a to je u svojih ispitanika utvrdio i Vukušić);

2) da se može zaključiti kako je u toj istoj populaciji (splitskoj) nenaglašena dužina posve ili gotovo posve nestala, pa i onda kad bi ona bila nužna fonološki i semantički (brojne vježbe u izgovoru genitivâ sa studentima, čak i sa startnim zapadnim novoštokavcima ikavcima, nisu polučila gotovo nikakve rezultate).

PROSODIC TENDENCIES IN SPLIT'S VERNACULAR IN THE PAST AND PRESENT

Summary

This partial study of the student population in Split carried out recently shows that certain differences do exist from Vukušić's studies but they are neither great nor essential. The position of the accent is similar to that of Vukušić's subjects. It can be stated that no proclisis is practised (or very rarely). The unstressed length has almost or completely disappeared even when it would be indispensable from the phonologic and semantic point of view. A number of exercises with students to pronounce the genitive plural, even with the starting neo-štokavian ikavian speakers have failed to give any considerable results.